

דודי ירד לגנו

דודי ירד לגנו לערוגות הבשם לרעות בגנים וללקט שושנים: (שיר השירים ו ב).¹

ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימתו לפני ה': ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אפבד וידם אהרן: (ויקרא י ב-ג).²

שיר השירים רבה (דונסקי) פרשה ו סימן ו - "דודי ירד לגנו"³

"דודי ירד לגנו לערוגות הבשם". א"ר יוסי בר' חנינא: הפסוק הזה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו. לא היה צריך קרא למימר אלא "דודי ירד לרעות בגנו" ואת אמר: "לרעות בגנים!"⁴ אלא, דודי - זה הקב"ה, לגנו - זה העולם, לערוגות הבשם - אלו ישראל, לרעות בגנים - אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות.⁵ וללקוט שושנים - לסלק את הצדיקים שבישראל.⁶

מה בין מיתת זקנים למיתת נערים? ר' יהודה ורבי אבהו. ר' יהודה אומר: הנר הזה בזמן שהוא כבה מאליו, יפה לו ויפה לפתילה; ובזמן שאינו כבה מאליו, רע לו ורע לפתילה.⁷ רבי אבהו אמר: התאנה הזו בזמן שנלקטת בעונתה, יפה לה ויפה לתאנה; ובזמן שאינה נלקטת בעונתה, רע לה ורע לתאנה.⁸

ר' חייא הגדול ותלמידיו ויש אומרים ר' עקיבא ותלמידיו ויש אומרים ר' יהושע ותלמידיו,⁹ היו למודים להיות משכימים ויושבים ושונים תחת תאנה אחת. והיה בעל התאנה משכים ולוקטת.¹⁰ אמרו: שמא הוא חושדנו.

¹ אחר כותלנו, חג הפסח בו חוברים אביב וגאולה ואיתו מגילת שיר השירים שקראנו בשבת שעברה (כך הוא ברוב שנים שאינן מעוברות). ועל מפתן דלתנו, ימי הזכרון לשואה ולגבורה ולחללי מערכות ישראל. חיבור זה לדורות, הוא מנפלאות לוח השנה שהתחדש בדורנו - דור שואה ותקומה. סמל למעבר חריף זה מגאולה לשואה (וחזרה לגאולה) מצוי בפירושים ובמדרשים לפסוק "דודי ירד לגנו" משיר השירים, אשר הופכים את פשוטו הנעים והרך לדבר קשה ומלא ייסורים. סביר שהדרשנים עשו זאת, בין השאר, בעטייה של מאורעות זמנם (זמננו).

² וכאן גם הקשר לפרשת השבוע - למות נדב ואביהו בני אהרן ודווקא ביום חנוכת המשכן. כבר הארכנו לדון בפסוק זה, בדברינו [יידום אהרון במדרש](#) וכן [יידום אהרון בפיוט](#) בפרשת שמיני בשנה האחרות, והפעם נלך בכיוון קצת אחר, בעקבות הדוד היורד לגנו. ויהיו נא דברי תורה אלה לזיכרון לפני ה' תמיד לכל הנשמות היקרות והטהורות שמסרו נפשם על קידוש השם, העם והארץ.

³ מכל המדרשים שנדרשו על פסוק זה, בחרנו בשיר השירים רבה משום שהוא עורך ומרכז את המדרשים שקדמו לו (בראשית רבה, ירושלמי ועוד) מחד גיסא; ומשמש מקור למדרשים ופירושים מאוחרים לו (רש"י, קהלת רבה, ילק"ש ועוד) מאידך גיסא. דרכו נתייחס גם לחלק מהמדרשים האחרים, הקדומים והמאוחרים. נוסח שיר השירים רבה שהבאנו הוא מהדורת ש. דונסקי. ראו [מבוא לשיר השירים רבה](#) באתר מחלקי המים.

⁴ הדרשן מתמקד בחילופי הלשון בין לשון יחיד "גנו" ובין לשון רבים "גנים". "ירד לגנו ... לרעות בגנים" - הכיצד?
⁵ עד כאן הכל לחיוב בהתאם לאווירת הרוגע והנעימות שבפשט הפסוק עצמו ובדרכם הקלאסית של מדרשי שיר השירים: משל לכנסת ישראל ויחסיה עם השכינה וכו'. וכך גם פירש רש"י את הפסוק כפי שוביני בסוף דברינו. אבל המדרש משנה כיוון במשפט הבא וממשיך בדרך אחרת לגמרי. שינוי חד זה, אפשר שהוא מוכיח מהו המקור ומהו הפירוש המאוחר וה"אקטואלי" יותר ...

⁶ כאן מתהפך המדרש. הרעיון שהקב"ה מסלק דווקא את הצדיקים (תחילה) מופיע גם בדרשות לפסוק "כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש או הקמה" (שמות כב ה). ראו גמרא בבא קמא ס ע"א: "אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם, ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחילה, שנאמר: כי תצא אש ומצאה קוצים. אימתי אש יוצאה? בזמן שקוצים מצוין לה; ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחילה, שנאמר: ונאכל גדיש ... שנאכל גדיש כבר". וזה מתקשר לפסוק אחר בשיר השירים "כשושנה בין החוחים", ולאמירה: "אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי הקיר" (מסכת מועד קטן כה ע"ב). ראו הספדים נוספים שם, כולל ביקורת). ועל"פ לגבי מערכות ישראל ההסבר הוא פשוט, הטובים והמובחרים אכן היו בראש (תרתי משמע) לפני כולם.

⁷ שאין לפתיל שימוש גם אם ימלאו את הנר שוב בשמן. אבל כאשר הנר כבה מעצמו, ניתן להוסיף שמן ולהשתמש שוב בפתיל. ללא בדיקה מדעית שאכן זה כך, הסמל כאן הוא ברור. לאדם שהשלים שנותיו בשיבה טובה יש פתיל בדמות בנינים ונכדים. למי שמת צעיר, אין המשכיות. יחד איתו נגדע הפתיל כולו. ראו התוכחה במשנה סנהדרין פרק ד משנה ה על קין שהרג לא רק את הבל, אלא את כל צאצאיו הפוטנציאליים: "דמי אחיך צועקים. אינו אומר דם אחיך אלא דמי אחיך - דמו ודם זרעיותיו". האם המדרש כאן הוא המקור לביטוי פתיל החיים?

⁸ המילה תאנה משמשת כאן במשמעות כפולה: עץ התאנה ופרי התאנה.

⁹ ייחוס הסיפור למספר אפשרויות מוכיח על הפופולריות הרבה שלו. ואכן, הוא מופיע במספר רב של מקומות (וגם אנו הבאנו אותו כבר מספר פעמים). המקור הוא כנראה מדרש בראשית רבה סב ב (סוף פרשת חיי שרה) אשר דן במיתתו של אברהם בשיבה טובה שמוצגת כמיתה טבעית (נר הכבה מאליו) בהשוואה עם מיתת נערים ועולי ימים שאינה כדרך הטבע (נר שמכבים אותו). מכאן ועד סוף הפיסקה תפסנו את נוסח בראשית רבה שהוא קצר יותר, הוא בעברית (מהדורת א. א. הלוי) ומסתתרים בפסוק "דוד ירד לגנו" שאותו אנו דורשים (ושחסר משום מה בשיר השירים רבה). בגוף הסיפור עצמו, הנוסח של שיר השירים רבה, שמן הסתם הוא עיבוד מאוחר יותר, הוא ארוך ועשיר יותר, ראו שם.

¹⁰ ייחוד פרי התאנה הוא בכך שהוא מבשיל לאט לאט, כל יום, ולפיכך אפשר להתפרנס ממנו לאורך כל הקיץ ואם עושים ממנו דבלים, אולי גם כל השנה. זאת, בנוסף לתכונות המרפא של פרי זה. למקורות, ראו תוספתא פאה א ז, במדבר רבה יב ט, קיפול המצועות בגמרא נדרים ט ע"ב, ובראשית רבה יב ד אשר מדמה את הבריאה את הבריאה בכל יום: "יום אחד, יום שני, יום שלישי, יום רביעי, יום חמישי, יום ששי ... כמלקטי תאנים הן, כל אחד ואחד הופיע בזמנו".

מה עשו? החליפו מקומם. הלך אצלם ואמר להם: רבותי, מצוה אחת שהייתם למודים לזכות בי שתשבו ותשנו תחת תאנתי, ביטלתם! אמרו לו: אמרנו שמא את חושדנו. פייסם וחזרו למקומם. מה עשה? השכים בשחרית ולא לקטה וזרחה עליה החמה והתלעו התאנים. אמרו: בעל התאנה יודע אימתי היא עונתה של תאנה ללקוט ולקטה. כך הקב"ה יודע אימתי היא עונתם של צדיקים להסתלק מן העולם ומסלקם. זהו שכתוב: "דודי ירד לגנו לערוגות הבושם"¹¹.

כד דמך [כאשר מת] ר' חייא בר אדא בר אחתיה דבר קפרא, אמרין ליה לר' יוחנן: עול ואפטר עליו [היכנס והספד אותו]. אמר לון: ייעול ריש לקיש דהוא תלמידיה והיא ידע חייליה.¹² עאל ר' שמעון בן לקיש ואיפטר עילוי: "דודי ירד לגנו" – הקב"ה יודע במעשיו של ר' חייא בר אדא וסלקו מן העולם.¹³

כד דמך ר' בון ברבי חייא עאל ר' זירא ואפטר עילוי: "מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל" (קהלת ה יא). נימר לכון (אומר לכם): למה רבי בון דומה? למלך שהיה לו כרם ושכר עליו פועלים, והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מכולן. כיון שראהו המלך כשר במלאכתו יותר מדאי, אחזו בידו והתחיל מטייל עמו ארוכות וקצרות. לעיתותי ערב באו הפועלים ליטול שכרן, ובא אותו פועל ליטול שכרו עמהם, ונתן לו המלך שכרו כמותן. התחילו הפועלים מצירים, אמרו לו: אדוננו המלך, אנו שיגענו כל היום, וזה לא יגע אלא שתיים או שלש שעות ביום והוא נוטל שכרו כמותינו? אמר להם המלך: מה אתם מצירין! יגע זה בשתיים או בשלוש שעות מה שלא יגעתם אתם כל היום כולו. כך יגע רבי בון בר חייא לעשרים ושמונה שנה בתורה, מה שלא יגע תלמיד ותיק למאה שנה.¹⁴

רש"י שיר השירים פרק ו פסוק ב – השראת השכינה

דודי ירד לגנו - ציווה לנו לבנות היכלו והיה שם עמנו: לערוגות הבושם - מקום מקטר הקטורת: לרעות בגנים - ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אותם שלא עלו מן הגולה, משרה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: וללקוט שושנים - שומע ומקשיב נדברים בתורתו ללקוט זכויותיהן ולכתבם בספר זיכרון לפניו כענין שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' וגו'.¹⁵

¹¹ מלבד בראשית רבה ושיר השירים רבה, שחילופי הגרסאות ביניהם מעניין ומאלף (האם למשל, בעל התאנה נותן להם להבין מעצמם בלי שום דיבור, או שהוא גם מדבר אליהם ומסביר להם, ראו שם), מופיע סיפור זה גם בקהלת רבה ה יא על הפסוק "מתוקה שנת העובד" ונראה שהנוסח שם הועתק משיר השירים רבה. ראו דברינו [מתוקה שנת העובד](#) במגילת קהלת.

¹² תרגום: ייכנס ריש לקיש שהוא תלמידו וידע כוחו (פועלו). דונסקי מסביר שהנפטר, ר' חייא בר אדא, היה תלמידו של ריש לקיש. הרב אשר הכיר את כוחו של תלמידו נבחר להספיד אותו. זהו בית אב לכל המקרים השכיחים להוותנו בימינו, בהם המבוגר (הרב, האב) מספיד את הצעיר (הבן, התלמיד) שהלך לעולמו טרם זמנו.

¹³ המקור לקטע זה הוא כפי הנראה מתלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ב הלכה ח, שם הספדו של ריש לקיש שונה במקצת: "עאל ואיפטר עילוי: דודי ירד לגנו לערוגות הבושם לרעות בגנים. לא צורכה (אין צריך לומר) אלא דודי ירד לגנו לרעות בגנים! (אלא) דודי - זה הקב"ה, ירד לגנו - זה העולם, לערוגות הבושם - אילו ישראל, לרעות בגנים - אילו אומות העולם, וללקוט שושנים - אילו הצדיקים שמסלקן מביניהן". ראו כאמור לגולו של סיפור/דרשה זה גם בקהלת ה ב. עיקר עניינינו כאן הוא הסיומת של שיר השירים רבה: "הקב"ה יודע במעשיו של ר' חייא בר אדא וסלקו מן העולם". מה היו מעשים אלה? אם רעים – איזה מן הספד הוא זה! ואם טובים - אז למה סילק אותו! או שמא כחונך בתורה שהסתלק טרם זמנו בעודו צדיק (רש"י בראשית ד יז, זוהר חדש בראשית לד א). נראה שזו אמירה נייטרלית שמצדיקה את מעשיו של הקב"ה שרק הוא יודע מדוע הגיעה שעתו של כל אחד. כך או כך, זהו המקור לכל הספרים שמשמשים בפסוק "דודי ירד לגנו" ולשגרת הלשון הרבנית/תלמודית/פיוטית. ראו למשל ש"ת עטרת פז חלק ראשון כרך ב - י"ד סימן יט (חכם בן זמנו, הרב פנחס זביחי מירושלים שהספיד משהו שנפטר צעיר לפני מספר שנים): "האי גברא רבא ויקירא, משפירי קרתא דשופריא. ידיו רב לו בכל חכמה ובכל תבונה לא הניח זוית ופינה, אוצר כל כלי חמדה. איש האשכולות כליל תפארת המידות והמעלות, פה מפיק מרגליות אהוב ונחמד לשמים ולבריות. דודי ירד לגנו ונקטף באיבו, ללקוט שושנים ונשבה ארון האלוקים, כי נח נפשיה דמר בפתע פתאום כרעם וכברק באמצע היום, ביום ט"ו אייר תשנ"ב".

¹⁴ ובגמרא שבת קה ע"א: "מפני מה מתים בניו ובנותיו של אדם כשהם קטנים? כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר". נחמה שבידעבד, מסוג זה, ודאי שהייתה נחוצה בזמנים בהם תמותות תינוקות הייתה שכיחה למדי (ראו ריב"ז שכל עשרת בניו מתו, ברכות ה ע"ב ואיך נחמוהו חכמים, אבות דרבי נתן נוסח א פרק יד), אך היא עדיין משנית לדעה הדומיננטית שאדרבא, אריכות ימים היא הברכה האמיתית ("למען יאריכון ימיו"). אבל יש כאן גם את הרעיון הפילוסופי הכללי שאולי טוב לו לאדם שישתלק מהעולם כשעדיין החיוב שבו רב על השלילה. כשעדיין "לא התקלקל" (נוח לו לאדם שלא נברא משנברא). ואולי זה ההסבר למדרש הקודם: "הקב"ה יודע במעשיו של ר' חייא בר אדא וסלקו מן העולם". בכל מקרה, שימו לב לביטוי "מתכשר במלאכתו" שיכול לרמז הן לרעיון שימות כשעודו כשר או פשוט שאכן היה מוכשר והספיק בחייו הקצרים מה שלא הספיקו אנשים גדולים וטובים באריכות ימים רבה. וכבר ראינו זאת גם בקרב אומנים, חוקרים ומדענים ידועים בעולם הרחב. לדעה אחרת לגמרי ראו שבת יג ע"א על האשה שבאה להתלונן לפני החכמים על בעלה: "ששנה הרבה וקרא הרבה, ושימש תלמידי חכמים הרבה, ומת בחצי ימיו".

¹⁵ לפי רש"י ניתן לפרש את הפסוק שלנו כולו על דרך החיוב. מה המקור של רש"י? המדרש בו פתחנו? האם רש"י ראה מדרש זה ובחר להחליף את "ללקוט שושנים" שם בפירוש משלו? האם היה לפני רש"י מדרש אחר שאין בידנו? האם זה פירוש מקורי של

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: התמקדנו, כאמור, במדרשים הנותנים ל"דוד ירד לגנו" פירוש אנושי אקטואלי - בימים ההם בזמן הזה. מן הראוי להזכיר שיש מדרשים שהולכים בכיוון אחר לגמרי - פילוסופי - של ירידת הקב"ה לעולם (לגן העדן) ו"עלייתו" ממנו ממנו. ראו מדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה ו, ילקוט שמעוני שיר השירים רמז תתקצא ועוד.

רש"י? כך או כך, אין הוא היחיד שמפרש פסוק זה לטובה. ראו ילקוט שמעוני תהילים מה רמז תשמז: "למנצח על שושנים לבני קרח, א"ר פנחס: כל מי שרואה אותם אומר קוצים הם, למה שהיו עם הקוצים, ומה דרכן של קוצים לאש ... ובני קרח היו שושנים ונלקטו מביניהם, וקפץ הקב"ה והצילם דודי ירד לגנו לערוגת הבושם ללקוט שושנים". וכבר הארכנו לדון על [בני קורח שלא מתו](#) בפרשת קורח. עוד למדנו מרש"י זה כתב הגנה על הגלויות שלא עלו לארץ ופתרון לשאלה שעוררנו לעיל על לשון יחיד "גנו" לעומת לשון רבים "גנים". הדוד ירד לגנו למקום השכינה בירושלים, לערוגת הבושם - למקום הקטרת הקטורת. אך בה בעת, ואולי גם משום מיעוט האנשים שם, ירד הדוד לרעות בגנים: לרעות צאנו בגנים הם בתי כנסיות ובתי מדרשות של חוץ לארץ שגם שם הוא משרה שכנתו עליהם". ראו דברינו [עליית בית שני](#) בשיר השירים.